

STREAM

Support to Regional Aquatic Resources Management

STREAM Journal

Learning and communicating about the livelihoods of fishers and farmers

The STREAM Initiative is supported by AusAID, DFID, FAO, NACA and VSO

Ginbalhag sang STREAM Initiative, Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific, Suraswadi Building, Department of Fisheries Compound, Kasetsart University Campus, Ladyao, Jatujak, Bangkok, Thailand.

Copyright © The STREAM Initiative 2003

Ang pagkopya sini nga pahayag para sa katuyuan nga pang-edukasyon ukon indi-pangkomersiyal ginapahanugutan bisan wala sang permiso halin sa nagapanag-iya sang *copyright*, basta ginarekognisar ang ginhalinan.

Ang *reproduction* sini nga pahayagan para ibaligya ukon para sa iban pa nga komersiyal nga katuyuan ang ginadumilian kon wala sang permiso halin sa nagapanag-iya sang *copyright*.

Ehemplo nga pagrekognisar para sa isa ka artikulo sang *STREAM Journal*:

Santos, R 2002 Learning from Each Other about Conflict. *STREAM Journal* 1(1), 1-2.

Contents

Ano ang Dapat naton Mahibaluan sa Paghangop kon Paano Nagakabuhi ang mga Tawo? <i>Kath Copley and William Savage</i>	1
Mga Tikang para Mapatigayon ang Pagmadinalag-on sang mga Palangabuhian <i>Erwin L Pador</i>	4
Mga Paghanduraw sang mga Natabo kag Natun-an sa India-Nepal Workshop <i>Rubu Mukherjee and Nilkanth Pokhrel</i>	7
Ang Paghanduraw sang Papel sang <i>Livelihoods Approaches and Analysis</i> sa Lao-PDR <i>Phanthavong Vongsamphanh and Graham Haylor</i>	9
Pagkatapos sang <i>Workshop on Livelihoods Approaches and Anaysis</i> <i>Khin Maung Soe, Aye Aye Zaw, Nilar Kyawe and Myant Thar Htun</i>	12
Ang Kapuslanan sang <i>Livelihoods Approaches</i> sa Yunnan, China <i>Susan Li and William Savage</i>	15
Nahanungod sa <i>STREAM Journal</i>	17
Nahanungod sa STREAM	18

Note

Ang ini nga *STREAM Journal* isa ka espesyal nga koleksiyon sang mga artikulo bahin sa sunod-sunod nga mga *Workshops on Livelihoods Approaches and Analysis* nga ginhimo paagi sa isa ka proyekto nga ginsuportahan sang FAO nga gintawag “Assistance in Poverty Alleviation through Improved Aquatic Resources Management in Asia-Pacific”. Ang workshop ginhimo sa Pilipinas (Nobyembre 2003), India upod sa Nepal (Pebrero 2004), Lao PDR (Marso 2004), Myanmar (Mayo 2004) kag Yunnan, China (Septiembre 2004).

Ang mga manunulat ginpangabay nga magsulat bahin sa mga eksperensiya resulta sang workshop, ukon ano man nga nabatyagan nila nga importante nga resulta sang workshop. Ang ini nga koleksiyon sang ila mga nadumduman ginbalhag para iton sa katapusan nga workshop sang FAO Technical Cooperation Program (TCP) sa Los Baños, Philippines, sang Marso 2005. nga gintawag “FAO/NACA-STREAM Workshop on Aquatic Resources and Livelihoods: Connecting Policy and People”, ang katuyuan sini amo ang pagtan-aw kag pagbahin sang mga inagyan sang STREAM Initiative sa idalum sang FAO TCP kag pagpatigayon sang tingub nga maayo nga panan-awan sang balor sang *livelihoods approaches sa aquatic resources management kag poverty alleviation*. Ang nagtambong amo ang mga representante sang miyembro nga mga pungsod sang NACA Governing Council, mga *National Coordinators* kag *Communications Hub Managers* sang STREAM Initiative, kag mga kaupod sa FAO.

Ginadayaw gid namon ang FAO sa ila nga pagrekognisar sa importansiya sang *livelihoods approaches* paagi sa paghatag pundo sa sini nga obra, kag labi man kami nga nagapasalamat kay Rohana Subasinghe, FAO Senior Fishery Officer, kag Simon Funge-Smith, FAO Aquaculture Officer, sa tanan nga ginhatag nila para sa resulta sang amon kolaborasyon.

Malipayon nga pagbasa!

Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, *STREAM Journal* Editor
Elizabeth M. Gonzales, *STREAM Ilonggo Journal* Editor

Ano ang Dapat Naton Mahibalan sa Paghangop kon Paano Nagakabuhian ang mga Tawo?

Kath Copley and William Savage

Ang Workshops kag ang Pamangkot

Ang sunod-sunod nga lima ka NACA-STREAM/FAO *Workshops on Livelihoods Approaches and Analysis*, mga aktibidad sa sulod sang FAO¹-funded Technical Cooperation Program (TCP) sa idalum sang proyekto nga may titulo nga “*Assistance in Poverty Alleviation through Improved Aquatic Resources Management in Asia-Pacific*”. Ang workshops ginhimo halin sang Nobyembre 2003 hasta sa Septiyembre 2004 sa Pilipinas, India (upod ang Nepal), Lao PDR, Myanmar kag Yunnan, China.

Ang katuyuan sang mga workshop amo ang paghimo kag pagdokumento sang mga mekanismo para sa paghanas sa *livelihoods approaches and analysis*², kag magtukod sang kapasidad-nasyonal para sa paghimo sang *livelihoods analysis*. Ang mga tinutuyo sang workshops amo ang:

- Paghangop sang mga isyu nga may interes ang mga tawo nga ang palangabuhian nagalakip sang aquatic resources management, labi na gid ang limitado ang manggad ukon oportunidad (*limited resources*)
- Ang magtukod sang “*livelihoods teams*”³ nga maghimo sang livelihoods analyses kag training, kag magbahin sang ila eksperyensiya upod sa mga pumuluyo kag iban pa nga stakeholders
- Magbahinay sang paghangop sang livelihoods approaches kag analysis gamit ang buyloganay nga pamaagi
- Pagtan-aw, paggamit, kag pagdugang sang yara na nga mga *livelihoods approaches* kag *analysis* nga mga dokumento
- Maeksperyensiyahan ang paggamit sang mga *participatory tools*⁴ para sa *livelihoods analysis*
- Pagplano sang mga buluhaton sa paghimo sang *livelihoods analyses*

Ang disenyo sang mga workshop nagalakip sang session sa:

- Eksperyensiya kag Ekspektasyon
- Pagbahinay sang Paghangop
- Teams kag Stakeholders
- Pagtuon kag Paghangop sang *Livelihoods Framework*⁵ kag Pamaagi sa Palangabuhian
- Pag-analisar sang Palangabuhian – Mga Proseso kag Paggawi
- Preparasyon sa Pagbisita sa Komunidad – Mga Papel kag Gamit sa Pagtuon kag Papaathag Nahanungod sa Palangabuhian
- Pag-estorya sang resulta sang Pagbisita sa Komunidad
- Mga Linguwahe, Poder kag Relasyon
- Pagplano sang Buluhaton para sa Pag-analisar sang Palangabuhian

¹ Food and Agriculture Organization of the United Nations

² *Livelihoods analysis and approaches* - mga pamaagi kag pag-analisar sang pangabuhian kag palangabuhian

³ Livelihoods team - grupo sang mga tawo nga nahanas kag may kapasidad sa paghimo sang *livelihoods analysis*

⁴ *Participatory tools* – pamaagi ukon gamit sa *livelihoods analysis* nga sa diin gina-imbolbar ang mga tawo kag iban pa nga may kahilabtan sa proyekto.

⁵ *Livelihoods framework* - isa ka giya (*guide diagram*) nga nagapakita sang malapad kag pangkabilugan nga aspeto sang *livelihoods* kag sang mga pamaagi sa pag-analisar sini para sa tayuyon nga palangabuhian.

Ang mga workshop gingamit sa pagtan-aw sang kumplikado nga kaugalian sang mga komunidad kag grupo, kag ang pagbahinay sang paghangop sang pinakamaayo nga pamaagi sa pagtuon sang ila nga palangabuhian. Ang pinaka-importante nga pamangkot para sa workshop amo ang: “Ano ang dapat naton mahibaluan sa paghangop kon paano nagakabuhi ang mga tawo?” Bisan ano pa ang sang-una nga inagihan sa pag-analisar sang palangabuhian, ang mga partisipante nagpanumdum sini nga pamangkot nga may kakunyag kag may determinasyon sa pagtuon sang mga bag-o nga pamaagi sa pag-obra upod sa komunidad. Dugang pa, madamo sa mga partisipante ang nagpahayag sang ila kagustuhan sa paglakat kag paggamit sang ila natun-an para ma-improbar ang ila pagtrabaho upod sa komunidad.

Ekspektasyon kag Materyales

Ang mga partisipante nagkadto sa workshop nga may nagakalain-lain nga ekspektasyon: para makahibalo nahanungod sa mga pamaagi sa pagtuon bahin sa palangabuhian, kag mga pamaagi sa paghimo sa pag-analisar sang palangabuhian; pagpreserbar sang tumandok nga kultura kag pagpati, indi lang nahanungod sa isda; para makita ang pagtukod sang isa ka network nga magabulig sa aton sa pagpahibalo/pagpalab-ot sang malapad nga paghangop sang palangabuhian; para mapahibalo sang maayo ang mga isyu nga may kahilabtan sa aton

Sa madamo nga lugar nga sa diin ginhimo ang workshop, ang mga konsepto kag patikang sa palangabuhian bag-o para sa mga partisipante. Gani ang importante nga mga dokumento halin sa koleksiyon sang STREAM sa palibot sang rehiyon ginlubad sa lokal nga linguahe kag gingamit sang mga partisipante para sa paghangop sang mga konsepto: duha ka sunod-sunod nga report halin sa *livelihoods approaches workshops* sa Cambodia kag Vietnam, isa ka Cambodian nga *handbook* sa paggamit sang *Participatory Rural Appraisal (PRA)⁶ tools*, kag madamo nga *STREAM Journal* nga may artikulo nga *livelihoods analysis*.

Konteksto kag Mga Komunidad

Bisan ang workshop program kag ang pamaagi medyo pareho sa kada pungsod, ang kada workshop nahimo base sa konteksto. Sa Pilipinas, halimbawa, nga sa diin ang mga partisipante pamilyar na sa mga pamaagi (*tools*) sang pag-analisar sang palangabuhian, wala kami masyado nagpakita sang mga aktuwal nga *tools*, apang ginhatagan namon sang mas dako nga panahon ang aspeto sang komunikasyon. Sa iban nga pungsod, sa diin ang PRA tools “bag-o” pa lang, naghatag kami sang panahon sa pag-estoryahanay kon paano ini mapuslan sang lubos kag sensitibo nga magamit. Napanami kag na-improbar namon ang disenyo sang workshop, paagi sa natun-an namon sa kada pungsod nga amon ginahiwatan sang workshop kag pagtan-aw man sang kabilugan nga panan-awan sang mga workshop.

Sa paghiwat sang mga workshop, nakabisita kami sa lima ka komunidad: Talokgangan sa Pilipinas, Jabarrah sa India, Nam Houm sa Lao PDR, Chaung Wa sa Myanmar kag Jinfuzhuangxiaozhai sa Yunnan, China. Ang ini nga mga pagbisita nagtigayon sa mga partisipante nga magtilaw gamit sang mga *livelihoods analysis tools* upod sa mga miyembro sang komunidad. Sa kada lugar, ang mga tawo

Ang mga manunulat upod si Lalita sa West Bengal, India

⁶ Ang PRA isa ka pamaagi sa pagkolekta sang data ukon impormasyon nahanungod sa isa ka komunidad sa kaumhan nga sa diin ang mga pumuluho mismo kag iban pa nga may kaangtan sa proyekto ang gina-imbolbar. Sa masami ang impormasyon nga matipon paagi sa PRA, amo ang gina-analisar para isa sa mag basehan sa pagplano sang mga programa para sa kauswagan sang isa ka lugar ukon komunidad.

bukas nga nagsugid sa amon sang mga estorya sang ila kabuhi kag ang mga partisipante nakatuon sang bag-o nga mga pamaagi sa pagpamati sa ila. Dugang sa pagkuha sang impomasyon bahin sa komunidad mismo nga yara sa barangay, ang mga partisipante nakakuha man sang importante nga mga panan-awan kon paano matun-an sang tul-id kag mapalab-ot sa tanan ang mga kabuhi sang mga pumuluyo.

Paalinton bahin sa Capacity Building⁷

Ang tinutuyo sang proseso [nga ginalarawan sa mga artikulo sa sini nga numero sang SJ] amo ang paghatag sang kapasidad sa mga ahensiya kag mga organisasyon sa paghimo sang *livelihoods analysis* gamit ang *Participatory Rural Appraisal (PRA) tools*. Mahangpan ini sa duha ka pamaagi, kada isa nagahalin sa lain-lain nga kahulugan sang *kapasidad*. And una angot sa *kapasidad* nga sa masami ginhangop bilang *kapabilidad* ukon *kinaadman*, katulad sang paghimo sang mga oportunidad para makatu-on ang mga partisipante sang mga kinahanglanon nga kinaadman para maghimo sang *livelihoods analysis* sa buyloganay nga paagi. Ang ikaduha amo ang paghangop sang *kapasidad* bilang *papel* katulad sang mga kapasidad nga sa diin nagatrabaho ang isa ka tawo. Ang pagpakita sang *participatory livelihoods approach* nagakahulugan nga ang mga partisipante magabuhat sang bag-o nga papel sa ila mga trabaho nga wala nila makita sadto. Ang mga ehemplo nagalakip sang pagtuon nga mangin maayo nga manugdumala sang mga grupo, paano magamit ang mga materyales kag paano makapakig-angot kag makapakigtrabaho upod sa mga bag-o nga *stakeholders*⁸.

Si Kath Copley kag si William Savage mga Communications Specialists sa STREAM Initiative sa idalum sang kontrata upod sa FAO bilang Regional Livelihoods Trainers. Mapakig-angotan sila sa <kcopley@smartchat.net.au> kag <savage@loxinfo.co.th>.

⁷ Paghatag sang kapasidad paagi sa paghanas, workshop kag iban pa nga pamaagi.

⁸ *Stakeholders*-tanang mga tawo nga may kahalabtan sa isa ka proyekto ukon inisyatibo katulad sang mga pumuluyo sa komunidad, organisasyon sang mga pumuluyo, mga representante sang ahensiya sang akademiya, gobyerno-lokal kag nasyunal, tagadumala sang dunang manggad (*resource management councils*), mga organisasyon nga indi-gobyerno nga nagabulig sa kauswagan sang komunidad, simbahan, kabataan.

Mga Tikang para Mapatigayon ang Pagmadinalag-on sang mga Palangabuhian

Erwin L Pador

'Livelihoods' Strategies and Activities⁹

Isa sa mga estratehiya nga ginagamit sang iban nga proyekto sa kauswagan para mapahagan-hagan ang kaimulon amo ang "paghatag sang palangabuhian". Ginahauman ini nga makadugang sang yara na nga mga palangabuhian sang mga imol nga pumuluyo nga nagapanginpulos sang mga katubigan, ukon bilang isa ka lain nga palangitan-an para temporaryo nga mahingyo ang mga pumuluyo nga mag-untat ukon maghagan-hagan sang pangisda para makapahuway and mga dunang manggad sa katubigan nga magdamo ukon magtubo uli. Ang ini nga estratehiya – bisan putli kag maayo ang katuyuan – indi sa masami nangin madinalag-on sa pagsolbar sang kaimulon, sa paghatag palangitan-an sa mga imol nga pumuluyo ukon sa pagsuporta sa ila para malab-ot nila ang ila nga mga handum sa kabuhi. May yara seguro nga kulang sa mga tikang nga ginahimo kon ang ini nga ginatawag nga mga *'livelihoods' activities* indi nangin padayon sa pag-uswag. Bangud sini ang STREAM Philippines Country Office – sa the Bureau of Fisheries and Aquatic Resources (BFAR) Region 6 – nagtanyag nga maghiwat sang una sa sunod-sunod nga NACASTREAM/FAO Workshops on Livelihoods Approaches and Analysis, sadtong Nobyembre 2003.

Una nga mga Tikang

Ang workshop may katuyuan sa pagtukod sang mga *livelihoods teams* nga magapatigayon sang *'livelihoods'*¹⁰ bilang pangkabilugan kag malapad nga pamaagi sa padayon nga kauswagan. Ang mga partisipante nagalakis sang mga nagakalain-lain nga representante halin sa mangingisda (kababaihan kag kalalakihan), mga tawo nga naga-organisar sang komunidad (*community organizers*), mga pinuno sang bay management councils¹¹, mga *fisheries officers* halin sa gobyerno-lokal (*local government units or LGU*), NGOs, kag mga katapo sang BFAR. Ang workshop nagtigayon sa mga partisipante nga maghatagay sang kahulugan kag paghangop sang *livelihoods*, *livelihoods approaches* kag *livelihoods analysis*.

Mga tikang padulong sa livelihoods approach sa Barangay Talokgangan, Banate Bay

⁹ Mga estratehiya ukon pamaagi kag aktibidades sa pagtuon sang palangabuhian ukon sa palangabuhian.

¹⁰ *Livelihoods* - paagi sang mga tawo nga makakita sang palangabuhian - paagi sa paggamit sang ila mga *kapasidad* kag mga manggad (*resources*) sa ila palibot; base sa mga *pamolitika*, *laye* kag mga *institusyon* nga yara sa lugar nga ila ginapuy-an; sa mga direksiyon sang mga hitabo (*trends*), sa kalamidad (*shocks*) nga ila ginapangatubang, sa indi tauyuyon nga sahi sang ila palangitan-an (*seasonality*) – para malab-ot nila ang ila tinutuyo sa pagpangabuhi nga sila mismo ang nagadeterminar nag puwede maglakip sang kita (*income*), maayo nga pagsinirayo (*well-being*), tayuyon nga paggamit kag pagprodukto sang dunang manggad nga ila ginakuhaan sang palangabuhian (*sustainability of the resource base*), *gender* kag ikaayong-lawas (*health*).

¹¹ *Management councils* – mga lokal nga konseho ukon grupo sang mga mangingisda ukon mangunguma nga nagadumala sang mga dunang manggad kag ginasuporta sang gobyerno-lokal, mga NGOs kag nasyunal nga mga ahensiya.

Ang tul-id nga pagtan-aw sang *sustainable livelihoods framework*¹² ang nagtulod sa mga partisipante sa pagpanumdum nga ang kadam-an sang ila subong nga mga aktibidades nahanungod sa *livelihoods*, ginapatigayon paagi sa pagpamangkot sa mga pumuluyo kon ano ang ila gusto nga livelihood project, imbes nga kon ano gid bala ang ila kinahanglanon. Ang *livelihoods approaches* nga gin-estoryahan kag gingamit sadtong pagbisita sa Banate Bay, nakabulig sa mga partisipante nga mas ma-apresiyar ang kapuslanon sang mga *tools* nga sadto anay ginatan-aw nga para lang sa *coastal resources management work*. Ang ini nga mga *tools* nakabulig man sa pagtan-aw sang nga *resources* kag kapasidad nga ginagamit sang mga pumuluyo para sa ila pagpangabuhi kag iban pa nga mga butang sa palibot nga may epekto sa palangabuhian sang mga tawo.

Ang pagtukod sang livelihoods teams ginakakunyagan gid kay ini nagatulod sang *multi-disciplinary approach*¹³ sa pagpauswag sang *fisheries and aquatic resources communities*¹⁴. Madamo sa mga BFAR *livelihoods projects* ginatakos base sa posibilidad-teknikal. Mahangpan naton ini bangud ang BFAR isa ka teknikal nga ahensiya nga nagatrabaho padulong sa padayon nga pag-uswag sang pangisdaan. Ang kulang sa sini nga mga proyekto amo ang tul-id kag seryoso nga pagtan-aw sang *socio-economic* kag *cultural* nga palibot (*contexts*) nga sa diin ang ini nga mga proyekto gina-implementar. Ang mga *community organizers* kag mga magingisda ang mas nakahibalo bahin sa ila mismo nga kahimtangan.

Tungod nga ang paggamit sang *livelihoods approach* kag ang paghimo sang *livelihoods analysis*, indi ang masami nga paagi sa pagtrabaho sang kalabanan nga mga partisipante, napanumdum nila nga dapat may yara nga matarong kag maathag nga proseso ukon patakaran nga masundan sang isa ka tawo ukon organisasyon para makahimo sang nagakadapat nga mekanismo para madapatan ang mga kinhanglanon sang mga imol nga mga pumuluyo sa baybayon. Isa ka *format* sang draft nga “Guide to Livelihoods Approaches and Analysis” ang ginhambalan. Ginkasugtanan nga ang *Guide* pagahimu-on sang mga *livelihoods teams* sa suporta sang STREAM Philippines Country Office. Ang *Guide* magapakita sang *framework* sang *livelihoods approaches* kag maghatag suhestiyon kon ano nga mga *tools* ang puwede magamit base nga mga partikular nga mga katuyuan sang mga nagahatag serbisyo. Magapakita ini sang mga pamaagi sa paghimo sang *livelihoods analysis* pero magahatag man sa mga nagagamit sini sang kahilwayan sa pagligwat para mas mapaayo pa gid base sa mga sitwasyon sang lugar, sang mga tawo kag sang komunidad. Ang *Guide* himuon base sa mga ginahatag nga ideya halin sa mga *livelihoods teams* kag pagapabakuron sang mga ekspertyensiya sang mga *stakeholders*. Magaserbe ini nga isa ka importante nga gamit para sa madamo nga *livelihoods projects* sa pungsod.

Mga Tikang nga Ginhimo

Ang *livelihoods approach* daw amo na ang sentro sang STREAM Initiative kalakip sang tatlo pa ka iban nga tema – *institutions, policy development* kag *communications* – nga nagahatag sang suporta. Ang una nga resulta sang workshop amo ang pagkuha sang isa sa mga *livelihoods teams* nga maghimo sang pagsiyasat sang *marine ornamental fish trade* kag sang epekto sini sa palangabuhian sang mga imol. Ang STREAM Philippines Communications Hub Manager – kaupod ang STREAM Regional Office-nangin miyembro sang training team nga naghiwat sang pareho nga workshop sa India, Lao PDR and Indonesia. Ang mga nahibalan kag mga kinaadman nga ginbahin sa sini nga mga pagtipon-tipon, kag mga ekspertyensiya nga nakuha, mapuslanon sa paghangop sang kahulugan sang livelihoods sa palibot sang Asia-Pacific region.

¹² *Sustainable livelihoods framework* - isa ka giya (*guide diagram*) nga nagapakita sang malapad kag pangkabilugan nga aspeto sang *livelihoods* kag sang mga pamaagi sa pag-analisar sini para sa tayuyon nga palangabuhian.

¹³ *Multi-disciplinary approach* – pamaagi nga nagalalakip sang nagakalain-lain nga *stakeholders* halin sa nagakalain-lain nga ahensiya, sektor ukon komunidad.

¹⁴ *Fisheries and aquatic resources communities* –mga komunidad nga nagasalig sang ila palangabuhian sa pagpangisda ukon sa ila masagud ukon makuha sa dagat, suba, sapa, punong kag iban pa.

Sa BFAR, amat-amat nga nakit-an ang kapuslanon sa pagtan-aw sang tul-id sang mga *livelihoods activities* nga ginahimo. Ang ini nga pagmulat ginapadayon paagi sa *conversation groups*¹⁵ nga nagalakip sang mga tawo nga maka-impluwensiya sang direksiyon sang *livelihoods projects*, labi na gid sa Sapián Bay nga mga lugar. May mga *livelihoods activities* nga ginahimo didto paagi sa isa ka proyekto nga ginsuporta sang Asian Development Bank. Upod sa mga *community organizers* nga nagasuporta sang *livelihoods activities*, ginahandum nga ang mga kinahanglanon ginapat-ud sang maayo kag ginahatagan sang atensiyon gamit ang *livelihoods approaches* nga ginpakita sang STREAM.

Ang mga mangingisda nga nagpartisipar sa workshop nakabatyag man sang kapuslanan sang *livelihoods approaches* kag *analysis* nga naeksperyensiyahan nila, labi na gid sa *community visit*. Mas nangin tul-id ang ila paghangop sang estado sang mga dunang manggad sa palibot sang ila komunidad, sang mga polisa nga nagasuporta sa ila palangabuhian, kag mga oportunidad kag mga katalagman nga makaapekto sa ila pagkabuhi. Mas nakamuklat sila subong sang mga butang nga gusto nila kag sang mga butang nga kinahanglanon gid nila. Aktibo sila nga mga kaagabay sa mga buluhaton para sa kauswagan.

Dugang nga Kinahanglanon nga mga Tikang

Masinadyahon ang mga partisipante pagkatapos sang workshop. May bag-o sila nga panan-awan kon paano nila obrahon ang ila nga mga buluhaton kag obligasyon sa mga tawo. Ang *Livelihoods Approaches and Analysis Workshop* nagpaathag sang *sustainable livelihoods framework*. Ugaling wala nagdugay ang ila kasadya tungod nga ang mekanismo nga makapadayon sang sini nga buluhaton katulad sang *Guide* ginahimo pa lang. Ang paghimo kag ang paggamit sang *Guide* magagiya sang mga organisasyon kag *stakeholders* padulong sa nagakaigo nga suporta para sa palangabuhian sang mga imol nga pumuluyo. Nariyalisar man sang mga partisipante nga ang *advocacy*¹⁶ sa sini nga mga pamaagi kinahanglan nga pagahimuon para may pagbaylo sa mga pamaagi sa pagtrabaho sang mga katapo sang BFAR kag iban nga mga organisasyon.

Ang padayon nga pagpakigtrabaho upod sa mga *coastal and other aquatic resources communities* ang nakabulig sa amon sa paghangop nga ang padayon nga kauswagan indi lang nakatutok sa *resources* kundi sa mga tawo nga nagagamit sini nga mga *resources*, pagpatin-ad sang ila kapasidad nga mangin tagadumala sang sini nga mga *resources*. Amo gid ini ang importante nga kinahanglanon!

Si Erwin L Pador ang Assistant National Coordinator sang STREAM Philippines Country Office sa Bureau of Fisheries and Aquatic Resources Regional Office No 6 in Iloilo City. Mapakig-angotan siya sa <epador@bfar.da.gov.ph>.

¹⁵ *Conversation group* - grupo sang mga stakeholders nga gina-estorya ukon ginakonsulta bahin sa partikular nga mga isyu, ideya kukon estratehiya. Isa ini ka tool nga nahimo sang STREAM upod sa VSO-SPARK – isa ka partner nga international NGO – paagi sa duha ka Workshops on Languages and Livelihoods.

¹⁶ *Advocacy* – pamaagi nga mapalapnag ang isa ka ideya ukon isyu kag paghingyo sa pagsuporta sini.

Mga Paghanduraw sang mga Natabo kag Natun-an sa India-Nepal Workshop

Rubu Mukherjee and Nilkanth Pokhrel

Mga Kaupod nga Nepali Nagbisita sa Ranchi kag Jabarrah

Ang GVT¹⁷/NACA-STREAM/FAO International Workshop on Livelihoods Approaches and Analysis ginhiwat sa Ranchi, India, sadtong Pebrero 2004. May yara nga siyam ka partisipante halin sa India nga nagrepresentar sang Departments of Fisheries sa Jharkhand, Orissa kag West Bengal States, kag STREAM India Country Office. Ginlakipan sila sang siyam ka kaupod halin sa Nepal – sakay sa bus pakadto sa Ranchi – nga nagarepresentar sang distrito kag *central agriculture and fisheries offices*.

Isa ka larawan halin sa community visit sa Jabarrah, West Bengal

Upod sa workshop, nagbisita kami sa isa ka komunidad sa Jabarrah sa West Bengal State. Paagi sa diskusyon upod sa mga mangingisda kag mangunguma, natun-an namon kon paano nagbaylo ang pagpangabugi sang mga pumuluyo didto pagkatapos nga nag-entra sila sa *aquaculture*.¹⁸

Antes kag Pagkatapos sang Workshop

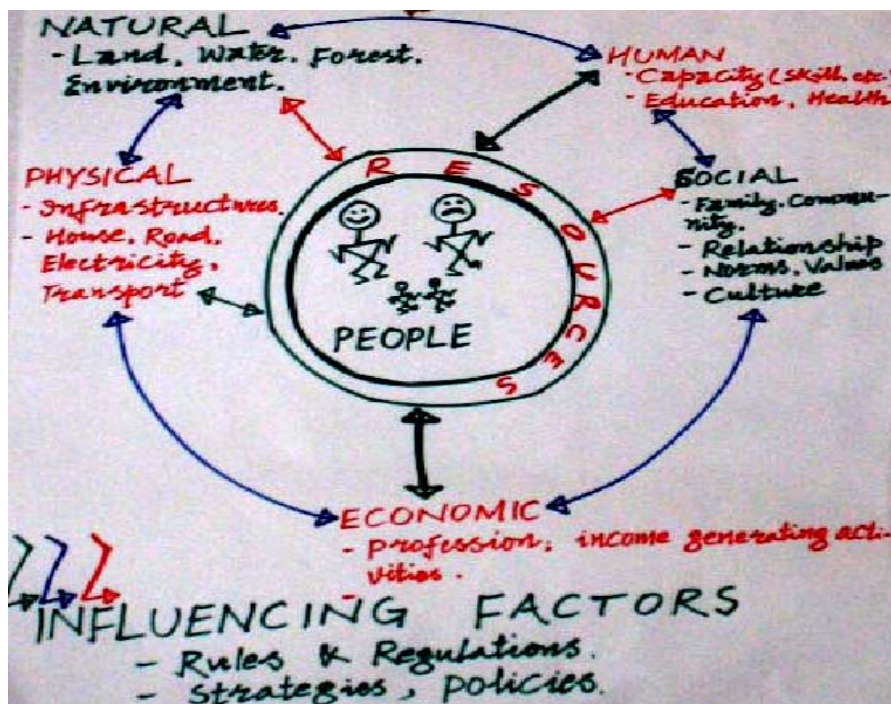
Antes magkadto sa workshop, tanan kami may komon nga opinyon bahin sa ginatawag nga *livelihoods*. Sa amon nga painu-ino ini isa ka “pamaagi sa pagkabuhi” sang isa ka tawo. Pagkatapos sang workshop, nagdalum ang amon paghangop sang kahulugan sang *livelihoods*. Mas malapad ang kahulugan sini sang sa isa ka “pamaagi sa pagkabuhi” kay may yara pa nga mga butang nga nakaangot diri, kalakip ang sosyedad, nagakalain-lain nga grupo kag iban pa nga mga tawo – tanan nakaangot sa pagpangabuhi sang isa ka tawo.

Pagbalik namon sa amon mga trabaho, nagsugod kami palapnag sa amon mga kaupod sang natun-an namon halin sa workshop. Sa India, ang mga opisyaes sa Jharkhand State Fisheries

¹⁷ Gramin Vikas Trust, isa ka NGO partner sang STREAM sa India

¹⁸ Aquaculture - paghupot ukon pagsagud sang isda sa punong.

Department nagpadayon tuon sang mga palangabuhian sang mga imol nga pumuluyo sa kaumhan nga may kaangtanan sa *aquatic resources management*. Nagakolekta man sila sang mga estorya nga may “*significant change*”¹⁹ halin sa mga mangingisda kag mangunguma kag ginapaambit man ini sa mga tawo sa iban nga lugar.

Ano ang dapat naton mahibalan sa paghangop kon paano nagakabuhi ang mga tawo?
(Western Nepal working group)

Suno kay Mr. Ravi Shankar, ang District Fisheries Officer sang Ranchi, Jharkhand, “Pagkaptapos nila partisipar sa workshop, ang amon pamaagi nagbag-o. Ang workshop naka-impluwensiya sa amon sang daku, labi na gid sa pag-estoryahanay namon sa mga kaupod namon nga taga-Nepal. Madamo kami nga natun-an bahin sa *livelihoods approaches*.”

Sa parte sang grupo sang taga-Nepal, ginhambal nila nga ila tuyo nga magpaambit sang mga ideya nga ila natun-an sa ila mga kaupod sa trabaho, kag sa mga komunidad sa kaumhan paagi sa pagpahayag sa programa sa radyo sang *Agriculture Information* kag *Communication Center*. Ginpabutyag nila ang ila interes sa paghimo sang ‘*livelihoods*’ bilang isa ka regular nga programa sang Department of Fisheries sa masunod nga tuig kag paghiwat sang isa ka “*pilot*” nga *livelihoods study*.

Si Rubu Mukherjee kag Nilkanth Pokhrel mga *STREAM Communications Hub Managers* sa India kag Nepal. Mapakig-angotan sila sa <rubumukherjee@rediffmail.com> kag <agroinfo@wlink.com.np>.

¹⁹ *Significant change stories* – mga estorya halin sa mga natungdan nga stakeholders nahanungod sa mga pagbag-o sang mga tawo kag sang ila palangabuhian bilang resulta sang mga inisyatibo, program ukon proyekto nga ginapatigayon sa ila lugar.

Ang Paghanduraw sang Papel sang *Livelihoods Approaches and Analysis* sa Lao-PDR²⁰

Phanthavong Vongsamphanh and Graham Haylor

A STREAM First in Lao PDR

Sang Marso 2004, ang Lao PDR Government's Department of Livestock and Fisheries, ang NACA-STREAM Initiative kag ang FAO nag-organisar sang isa ka Workshop on Livelihoods Approaches and Analysis sa Vientiane. Ang workshop ang una nga hilikuton nga ginhimo sang STREAM sa Lao PDR, nga may mga kaupod nga nagkari sa pagpartisipar halin sa Vientiane kag madamo pa nga mga probinsiya sang pungsod. Ang bilog nga semana gingamit sa pagtan-aw sang kumplikado nga kaugalian sang mga komunidad kag mga grupo nga kaagubay naton sa trabaho kag pagbahinay sang paghangop kon paano nga matun-an sang tul-id ang ila pagpangabuhi.

Ang pinakasentro nga elemento sang workshop amo ang pagbisita sa Nam Houm, sa diin ang mga partisipante nagpatigayon sang mga aktibidades para matun-an ang pagpangabuhi sadto nga komunidad. Dugang sa pagkuha sang mga impormasyon nahanungod sa Nam Houm, ang mga partisipante may mga importante man nga nakit-an kon paano mapaayo ang paghimo sang *livelihoods analyses*. Mga resulta sang workshops sa Pilipinas kag India (upod ang Nepal) naglakip sang *outline* sang "Guide for Livelihoods Analysis", nga ginligwat para mapasanto sa kinahanglanon sang Lao PDR pagkatapos sang workshop. Ang *Guide* naglakip sang mga leksiyon nga natun-an sa pagbisita sa komunidad sa Nam Houm kag magapadayon sa pagtin-ad paagi sa sunod-sunod nga *Workshops on Livelihoods Approaches and Analysis*.

Social mapping sadtong livelihoods analysis sa Nam Houm, malapit sa Vientiane

Understanding and Reflecting on Livelihoods in the Lao PDR Context

Sa Lao PDR – especially sa mga distrito – madamo sa mga nagatrabaho sa Department of Livestock and Fisheries, mga katapo man sang mga komunidad sang mangunguma kag mangingisda sa diin sila naga-obra bilang opisyaes sang gobyerno. Nagahatag ini sa ila sang klaro nga panan-awan sang mga kabuhi kag palangabuhian sang mga tawo nga tuyo nila buligan. Ang konsepto sa pagbutang sang tawo sa sentro sang mga paghimakas para sa kauswagan, isa ka husto nga konsepto sa ila paino-ino sadto pa. Para sa ila, amo na ina ang pamaagi nila sa pagtrabaho. Ang *livelihoods analysis framework*²¹ nga ginhambalan sa workshop nagbulig hatag estruktura kag kabaskug sa sang-una pa nila nga pamaagi sa pagtrabaho.

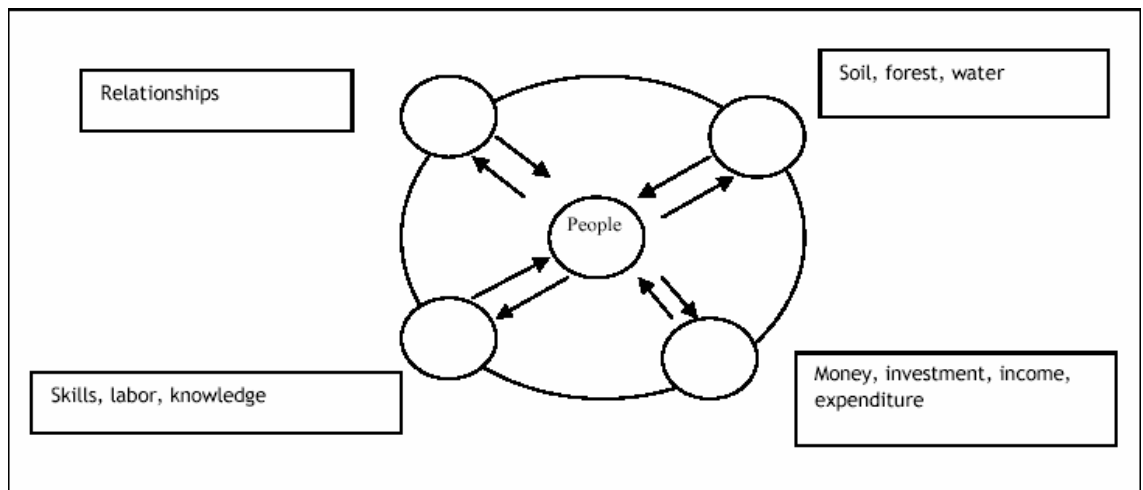
²⁰ People's Democratic Republic

²¹ *Livelihoods analysis framework* - isa ka giya (*guide diagram*) nga nagapakita sang malapad kag pangkabilugan nga aspeto sang *livelihoods* kag sang mga pamaagi sa pag-analisar sini para sa tayuyon nga palangabuhian.

Si Dr Singkham Phonvisay, ang Fisheries Director, naghambal nahanungod sa importansiya sang pangisda ukon fisheries para sa palangabuhian sang taga-LAO kag iban nga pagbag-o nga nagatulod sa pagsuporta sang tayuyon nga pagdumala sini:

Ang kasaysayan sang palangabuhian sang taga-Lao halos tanan nakaangot sa *aquatic resources*²². Apang subong nga nagadako ang populasyon, may mga moderno nga gamit pangisda ang ginapakilala, kag madamo nga mga gamit sini. Subong man nga ang mga produkto sang aquatic resources nagadiutay, kag nagalaka-laka na gid. Ang sistema sa palangabuhian sang mga tawo wala gid nag-uswag; nagasalig lang gihapon sa makuha nila sa sini nga mga dunang manggad. Gani dapat may giya kita sa pagdumala sang mga dunang manggad sa katubigan para mahatagan sang direksiyon ang mga tawo sa ila padayon nga palanagbuhian.

Sa pagpanumdum sang mga pamaagi kag mga pag-analisar sa konteksto sang Lao, pamatyagan sang mga tawo nga madugay nga makakuha sang kinaalam bahin sa mga *livelihoods tools*²³ kag maghangop sang mga pamaagi sa pagpamangkot, paano mag-obsarbar sang maayo, kag paano mag-analisar sang impromasyon. Madamo ang gusto nga mapaayo ang ila abilidad sa pag-report, gamit ang *flexible*²⁴ nga pamaagi sang *livelihoods analysis* kag interpretasyon, nga medyo bag-o. Isa sa makakulunyag nga aspeto sang sini nga pamaagi, amo ang pagganyat sang mga tawo sa komunidad nga maghambal sang madugay, mangin abyan sila, kag magtukod sang maayo nga relasyon kag matigayon nga para mahibalu-an sang tul-id ang pangabuhi nila.

Pagpakita sang isa ka working group nahanungod sa palangabuhian

Siling ni Ginang Nouhak Liabvixay, Project Coordinator sang Aquaculture Improvement and Extension Project sa Vientiane City:

Isa nga manami sa *PRA tools* amo nga ginaeksplikar mo ang *tool* sa isa ka grupo para magamit nila, kag makontrolar nila ang diskusyon indi pareho sa *questioner*²⁵. Ang questionnaires daw ka pormal kag ang mga tawo puwede nga mahadlok. Pero kon ang mga tawo na-inbolbar sa mga buluhaton nangin impormal na ini kag mas [comfortable sila]. Gani ang impormasyon [nga ila ginhatag] mas detalyado kag kumprehensibo.

²² *Aquatic resources* – nagalakip sang dagat, suba, sapa, reservoir, punong kag iabn pa nga lugar nga may tubigan kag sang mga produkto nga makuha diri katulad sang isda, pakinhason, kag iabn pa.
²³ *Livelihoods tools* – gamit ukon paagi sa pagtuon sang palangabuhian sang mga tawo
²⁴ *Flexible* – mahapos maligwat ukon ayon sa kinhanglanon
²⁵ *Questionner* – isa ka preparado nga mga pamangkutanon nga nakasulat sa papel.

Dugang pa, ang questionnaires mas istrikto apang sa PRA tools makakuha pa sang impormasyon nga wala ginaekspektar kon kaisa.

Si Ginoong Somphanh Champengxay, ang STREAM National Coordinator sa Lao PDR, nagsiling:

Indi mahapos ang livelihoods analysis. Labi na gid sa mga tinawo nga nagatrabaho sa malayo nga mga lugar kag upod sa mga tawo sa kaumhan, mabudlay maghangop sang ila palangabuhian. Ang klaro nga paghangop kon paano mag-analisar sang palangabuhian sang mga tawo sa nagakalain-lain nga lugar amo ang lyabe sa estratehiya sang Gobyerno sang Lao PDR, nga gusto magpauswag sang palangabuhian sang mga imol.

Si Phanthavong Vongsamphanh yara sa Department of Livestock and Fisheries sa Vientiane, Lao PDR. Mapakig-angotan siya sa <pvongsamphanh@yahoo.com>. Si Graham Haylor ang Director sang STREAM Initiative, base sa Bangkok, Thailand. Mapakig-angotan siya sa <ghaylor@loxinfo.co.th>.

Pagkatapos sang *Workshop on Livelihoods Approaches and Analysis*

Khin Maung Soe, Aye Aye Zaw, Nilar Kyawe and Myant Thar Htun

Ang Workshop, mga Paghangop kag mga Nagsunod nga mga Aktibidades

Ang DoF/NACA-STREAM/FAO Workshop on Livelihood Approaches and Analysis ginhiwat sa Yangon sang Mayo 2004. Ang 18 ka partisipante halin sa Yangon, Mandalay, Saging, Ayarwaddy kag Bago Divisions kag Southern Shan State. Ang workshop nagbulig sa mga tawo sa pagtukod sang komon nga paghangop sang *livelihoods*, *livelihoods approaches* kag *livelihoods analysis*. Sa umpisa ang mga parrtisipante, nag-interpretata sang *livelihoods* sa pila ka pamaagi:

Paagi sa paghatag sang adlaw-adlaw nga kinahanglanon kalakip ang pagkaon, biste kag puluy-an

Ang mga tawo nagatrabaho sa nagakalainlain nga pamaagi para makakita sang palangabuhian para mapun-an ang ina nga mga kinahanglanon

Pagsolbar sang mga problema kag mga limitasyon sa mga kinahanglanon sa pagkaon, biste kag puluy-an, edukasyon kag iban pa nga mga butang sa sosyedad.

Ang kalipay kag kasubo nga aton gina-eksperyensiya bahin man sang *palangabuhian*

Ang paghimakas sang mga tawo para mapun-an ang ila pang-adlaw-adlaw nga kinahanglanon

Pagkatapos sang workshop, may yara nga makit-an nga mga pagbag-o sa paghangop sang *livelihoods*, ehemplo halin sa duha ka mga partisipante:

Sa umpisa, dumdum ko ang *livelihoods* amo ang adlaw-adlaw nga kabuhi sang tawo. Subong nahangpan ko nga resulta ini sang mga relasyon sang mga tawo, *resources* ukon dunang manggad kag polisa. Nariyalisar ko man nga ang matuod nga palangabuhian sang tawo makapadulong sa maayo nga pagplano para sa kauswagan sang isa ka komunidad.

Dumdum ko nga ang *livelihoods* may realsyon lang sa manggad, edukasyon kag abilidad sa pagpangita sang negosyo. Paagi sa mga natun-an sa workshop kag pagbisita sa komunidad, nagkambyo ang akon paghangop sa konsepto nga ang *livelihoods* nagalain ayon sa interaksyon sang madamo nga butang kalakip ang handum, oportunidad sa trabaho kag yara nga mga *resources*.

Sa paghimakas nga pauswagon ang palangabuhian paagi sa *aquatic resources management*, ang mga partisipante sa workshop nagdesisyon sang sini nga mga buluhaton angot sa pagtukod sang kapasidad kag impormasyon:

1. Magtukod sang *livelihoods* study team
2. Mangita sang iprayuridad nag mga lugar nga may komunidad nga pangisda ang palangabuhi-an
3. Magkuha sang data kag impormasyon kag magkuha rekord sa mga ginadungkaan - nga magalakip sang lugar sang palangisdaan, oras, sahi sang hulik, gamit nga lambat kag iban pa nga gamit-pangisda, pagproseso kag pagbaligya
4. Analisaron ang data kag impormasyon para mahangpan ang palangabuhian sang mga tawo nga may kaangtanan sa *fisheries* kag may realsyon nga mga aktibidades
5. Analisaron kon paano nagahatag sang palangabuhian ang mga aktibidades sa pangisda sa lain-lain nga lugar sang pungsod
6. Tan-awon kag takson ang *fisheries resources* kag ang ila padayon nga kapasidad sa pagsuporta sang palangabuhi-an sang mga tawo, labi sa mga lugar nga limitado ang *resources*

An Effort at Livelihoods Analysis

Ang *livelihoods study team* – ang Ayarwaddy Team – naghimo sang pagsiyasat sang *leasable fisheries*²⁶ sa Ayarwaddy Division (lower Myanmar). Ang lima ka miyembro sang team halin sa Department of Fisheries (nasyunal kag probinsiyal nga opisina) kag ang Myanmar Fisheries Federation (MFF). Ang team nagkadto sa Duya Inn *leasable fisheries* para matun-an ang bahin sa kapasidad kag gamit sang *resources*, kon paano ang *resources* nagasuporta sang palangabuhian sang mga lokal nga pumuluyo sa barangay kag mga isyu sa pagdumala sang pangisdaan sa padayon nga paggamit sang *leasable fisheries*. Ang Duya Inn sa Hinthada, Ayarwaddy Division, malapit sa Ayarwaddy River kag konektado sang mga sapa. Ang Ayarwaddy Dam nagaserbe man nga alagyan sang mga isda halin sa palangisdaan pakadto sa suba. Ang kadakuon sang tubigan mga 808 acres [327 hectariya]. Sa tunga may yara nga nagtuhaw nga isla nga mga 259 acres [79 hectatariya] nga nagatuga sang sapa-sapa kag pagpa-ibabaw sang mga elemento nga nagasuporta sang *primary production*²⁷ sa pangisda.

Ang balor sang subasta sini nga *leasable fisheries* nagsaka sa sulod sang sobra sa lima ka tuig, halin sa 187,200 Kyats (US\$ 187) sang 1999-2000 hasta sa 711,600 Kyats (US\$ 711) sang 2004-05. Ang kabilugan nga record sang hulik (*catch record*) nagnubo sa 39%, halin sa 300 MT sang 1999-2000 hasta sa mga 117 MT sa 2003-04.

Ang *township fisheries officer* naghambal nga antes sang 1997 may mga 23 ka lokal nga sahi sang isda nga nagalakis sang tatlo ka mayor nga karpa, tatlo ka snakeheads, lima ka catfish, apat ka minor nga karpa, kag iban pa katulad sang puyo, sili (spiny eel), glass fish, feather back, barb, loaches, garfish kag sili. Ugaling pagkatapos sang 2000, kadam-an sang mga hulik amo ang mga sahi sang karpa. Ang manug-arkila amo ang responsable sa pagbalik ukon pagbutang sang similya sang karpa sa suba, nga nagabalor mga 1-5% sang arkila kada tuig. Ang rekord sang tuigan nga pagbutang sang similya nagalain-lain halin sa 1.87 milyon sang 2001-02, hasta sa 2.49 milyon sang 2002-03, kag 1.06 million sa 2003-04.

Ang pagpangisda ginahimo gamit ang *drift nets*, *dredge nets*, *cast nets* kag *long lines*. Ang lugar palaisdaan ginadumala nga may 33 ka permanente nga empleyado. Ang pagpangisda ginahimo man upod sang 22 ka *local fishing partners* halin sa mga lokal nga kabarangayan. Ang naga-arkila nagabalik liwat sang ila hulik sa bili nga 40 Kyats per viss (US\$ 0.25 per 10 kilograms). Ang mga *local fisher partners* nagakita sang 800 to 1,000 Kyats (US\$ 0.80-1.00) kag lab-ot sa 2,000 Kyats (US\$ 2.00) kada adlaw. Ang *leasable fishery* nagahatag sang protina halin sa isda sa mga 22,000 ka tawo sa pito ka lokal nga mga barangay. Nagahatag man ini sang tubi sa mga kararuton sa mga 764 acres [322 hectariya] sa tig-ilinit.

Nagahaboy sang cast net

²⁶ Lugar palangisdaan nga ma-arkilahan

²⁷ *Primary production* - magagmay nga mga tanum nga ginaprodukto ukon yara sa mga dagat kag suba nga nagahatag sustansiya sa mga magagmay nga mga sapat-sapat ukon isda nga nagakaon sini kag amo ang isa ka talaksan sang pagkamanguya sang isa ka lugar.

Antes sang 2000, madamo nga tanum sa tubi, kag hilamon ang yara sa lugar. Diutay na lang ukon wala na sini nga mga tanum ang makita subong. May mga *jute plants* nga nagatubo sa pangpang kag nagawagay sa tubi ang makita mga pila ka semana sa kada tuig. Mga *inorganic fertilizers* kag bulong batok sa peste nga ginagamit sa agrikultura sa palibot nagadaloy pakadto sa lugar palangisdaan. Ang nakarekord nga nagkalamatay nga isda yara sa 200,000 sang 2002 kag 250,000 sang 2004. Nahibaluan man nga ang paglaw-ay sang kalidad sang tubi nga may relasyon sa pagkamatay sang mga isda nagakatabo sa Septiyembre kag Oktubre sang kada tuig.

Para mabawi ang pagdiutay sang hulik, ang ginabuhat nga pagbutang sang similya sang karpa sa suba nakita man nga daw nagapadamo sang produksiyon. Ugaling, indi ini makabaylo sang pagkadula sang *indigenous species*²⁸.

Ang Duya Inn *leasable fishery* nagahatag sang protina kag suporta sa palangabuhi-an sang mga mangingisda kag mangunguma. Ugaling, ginahangkat ini sang kalidad sang tubi, pagdamo sang pag-integrar sang mga *resource users* kag ang pagnubo sang *fisheries resource* mismo. May yara nga insigida nga kinahanglanon sa paghangop sang realsyon sang palibot sang lokalidad kag sang mga dunang manggad sa kadagatan, kag sa pagtakos sang kaayuhan sang tuigan nga pagbuhi sang similya sang karpa sa suba.

Ang mga manunulat mga katapo sang Department of Fisheries, Myanmar. Si Khin Maung Soe ang Deputy Director, Aquaculture, kag STREAM Myanmar Communications Hub Manager. Si Aye Aye Zaw ang Assistant Director, Inland Fisheries. Si Nilar Kyawe isa ka Fishery Officer, Inland Fisheries. Si Myant Thar Htun isa ka Fishery Officer sa Hinthada District. Mapakig-angotan sila sa <aquadof@mynmar.com.mm>.

²⁸ *Indigenous species* - mga sahi sang isda nga tumandok sa lugar

Ang Kapuslanan sang *Livelihoods Approaches* sa Yunnan, China

Susan Li and William Savage

Sa Mengzi kag Jinfuzhuangxiaozhai

Ang ikalima kag katapusan sa sunod-sunod nga NACA-STREAM/FAO Workshops on Livelihoods Approaches and Analysis ginhiwat sa Mengzi, Yunnan, sang Septiyembre 2004. May 30 ka partisipante halin sa pito ka *prefectures* [daw munisipyo]. Isa sa pinaka-importante nga hitabo ang pagbisita sa Jinfuzhuangxiaozhai Village, isa ka komunidad sang Ha Ni ethnic group [katutubo].

Panan-awan sang Partisipante

Ang ini nga workshop natapos nga ang kada partisipante nagsabat sa pamangkot nga kon paano nila ginapanan-aw ang kapuslanan sang *livelihoods approaches* sa ila trabaho. Sa ila mismo nga paghambal (ang ngalan sang ila prefecture ginapakita) ...

Antes maghimo sang isa ka proyekto sa *fisheries* ukon *aquaculture* dapat tanawon naton ang kabilugan nga mga dunang manggad sa komunidad kag kabigon ang akwakultura bilang duna nga kalakip sa kabilugan nga kauswagan. Ang estratehiya dapat magtan-aw sang dunang manggad kag kapasidad kag kinaadman sang mga tawo kag ikumpara kon nagasantu-anay. Kon wala, dapat may yara nga espesyal nga programa para mapauswag ang kapasidad kag kinaadman sang mga tawo para maisanto sa yara nga mga dunang manggad. (Hong He)

Miyembro sang isa ka Na Hi nga panimalay sa Jinfuzhuangxiaozhai Village

Sang una, kon maghatag sang bulig sa mga mangunguma, nagapamati lang kami sa ila ga ginapangayo. Ang ini nga *framework* kag *tools* nagahatag sa amon (kag sa ila) sang isa ka metodo sa paghangop sang ila matuod nga sitwasyon. Madugay ang paghimo sang sini nga mga *tools* bilang kalakip sa regular nga trabaho sang gobyerno . (Gejiu)

Ang ini nga mga *tools*, nagabulig sa aton sa paghangop sang sitwasyon, kag sa paghangop sang prayuridad nga kinahanglanon para sa kauswagan. Halin ako sa Xishuangbanna sa diin hamungaya ang dunang manggad sa tubigan. Wala kami nakahimo sang may sistema nga pag-analisar nga pareho sini, kag tuyo namon nga malakip ini sa amon nga trabaho. (Xishuangbanna)

Sang una, ang amon nga pamaagi sa pagsurvey base sa tinutuyo sang ahensiya nga nagdesisyon kon ano ang kinahanglanon namon nga mahibaluan bahin sa komunidad. Ang ini nga mga *tools* ang gahatag sa aton sang oportunidad nga mahangpan ang matuod nga sitwasyon. Ginahandum namon nga magamit namon ang ini nga mga *tools* kag may madamo nga oportunidad sa pagtuon bahin sa sini nga mga pamaagi kag magbahinay sang mga eksperyensiya. (Diqing)

Sadto anay, nakahimo ako sang survey sang pila ka palangabuhi-an sa kaumhan, apang subong nariyalisar ko nga hapaw kag indi na-organisar ang ginhimo namon. Mga pila ka butang ang dapat kaayuhon, ehemplo, ang mga palatandaan (*indicators*) kag mga talaksan (*parameters*), kag ang impormasyon nga ginakuha dapat pa nga palapadon. (Lijiang)

Sa China, dapat gamiton naton ang *livelihoods framework* kag *analysis* sa malapad nga pamaagi. Sa subong ang kontribusyon sang *fisheries* sa agrikultura yara sa 5%. Sang una ang mayor nga puntariya ang pagpadako sang bahin sa pangisda sa kabilugan nga kita sang mga mangunguma. Sa subong nga natapos ang workshop, nahangpan namon ang '*livelihood*' isa ka kabilugan nga bagay kag dapat tan-awon naton ang mga butang sa nagakalain-lain nga paagi, indi lang sa panan-awan sang *fisheries*. Sistemang ang pamaagi kag sang una ginpabay-an ini. Ang amon pamaagi nagalapta kag indi namon "makita ang katamnan sa mga kahoy". (Hong He)

Gapanakop sang karpa sa mataas nga rice terraces sang Jinfuzhuangxiaozhai

Kon gamiton namon ini sa mga surveys, makahatag ini sang basihan sa mga ahensiya sang gobyerno sa paghimo sang mas maayo nga plano para makabulig sa mga komunidad. Nagahandum gid kami nga ang amon pungsod mangin bahin sang isa ka network sa impormasyon kag pagbahinay sang eksperyensiya kag makapan-aw kami sang posibilidad para sa iban pa nga bulig. (Gejiu)

Nasanayan ko nga magtan-aw sang *livelihood* sa makitid nga pamaagi apang sa subong nangin malapad kag tul-id. Kalakip sang mga *tools*, nangin mas maayo ang akon paghangop kag kapasidad sa paghangop sang sitwasyon sa kaumhan. Natun-an namon bilang estudyante ang *natural sciences*, apang ang pangkabilugan nga pamaagi nagalakip man sang *social science*, gani mas maayo kag makabulig sa akon sa pagtrabaho sang maayo sa mga lugar sa kaumhan. Sa palaabuton, tan-awon ko na gid sang maid-id ang konsepto sang *livelihoods framework* kag ihanda ko ang lawas ko nga magtrabaho. Iba ini nga eksperyensiya nga magamit sa sitwasyon sa China. Ginakakunyagan ko gid nga mangin bahin sang sini nga network kag magbahinay sang eksperyensiya upod sa iban. (Hong He)

Paagi sa *livelihoods approach* kag *analysis* mas maayo ang aton paghangop kag makahimo sang maayo nga mga programa para mabuligan ang mga imol nga pumuluyo sa kaumhan. Maayo ini nga paghanas sa amon nga mga *fisheries staff* sa probinsiya. Makahatag ini sa amon sang oportunidad nga makapreparar sa pag-atubang sang maayo sa mga imol nga komunidad sa kaumhan. Ang workshop naghimo sa amon nga mas responsable sa pagbulig sang amon nga mga imol sa kaumhan. Pat-ud nga sa ulihi magahimo kami sang mga pagsiyasat (*feasibility study*) sang sitwasyon nga yara sa pinakaidalum (*grassroots*) kag maghimo sang ebalwasyon. Ang ini nga mga pamaagi magabulig sa amon sa pagtrabaho sang mas maayo kag makahatag sa amon sa paghimo sang mga proyekto para sa mga mangunguma (*farmer-centered projects*), ang mga proposal sini magabulig sa mga nagahimo sang polisa nga mahangpan sang tul-id ang matuod nga stiwasyon. (Kunming)

Si Susan Li ang STREAM Communications Hub Manager (Acting) kag katapo sang Agriculture Department sa Kunming, Yunnan, China. Mapakig-angotan siya sa <blueseven@mail.china.com>. Si William Savage isa ka Communications Specialist sang STREAM Initiative. Nakabase sa Bangkok, mapakig-angotan siya sa <savage@loxinfo.co.th>.

Nahanungod sa STREAM Journal

Ginabantala sang STREAM – Support to Regional Aquatic Resources Management
Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) Secretariat
Suraswadi Building
Department of Fisheries Compound
Kasetsart University Campus
Ladyao, Jatujak, Bangkok 10903
Thailand

Editorial Team

Kath Copley, STREAM Communications Specialist
Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, STREAM Communications Specialist

Katuyuan

Ang STREAM Journal ginabantala kaapat ka beses ukon *quarterly* sa isa ka tuig para mapasanyog ang partisipasyon, komunikasyon kag polisa nga nagasuporta sa palangabuhian sang mga imol nga nagapanginpulos sang dunang manggad sa kadagatan sa Asya-Pacifico, kag magpundar sang pagpakig-angot sa mga nagadumala sang dunang manggad sa kadagatan kag sang iban nga mga sektor sa iban nga rehiyon. Ang STREAM Journal nagasakop sang mga isyu nga angot sa mga tawo nga ang palangabuhian nagalakip sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, labi na gid sa mga tawo nga limitado ang palangabuhian, kag gobyerno, non-government kag internasyonal nga practioners nga nagakipagbahin sa ila sa komunidad. Ini nga mga isyu, nagalakip sang pagtuon, pagdumala sang konplikto, impormasyon, kag teknolohiya sa komunikasyon, pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, layi, palangabuhian, gender, partisipasyon, mga tawo nga may kahilabtaan sa sini nga isyu (stakeholders), polisa kag komunikasyon.

Isa man ka importante nga katuyuan sang STREAM Journal ang paghatag sang oportunidad nga mabatian ang mga talagsa lang mabatian nga mga tingog kag mabalhag sa isa ka propisyunal nga pahayagan nga praktikal kag medyo *academic*. Ang unod sang STREAM Journal indi dapat hunahunaon nga nagapabutyag sang panan-awan sang bisan ano nga organisasyon ukon ahensiya kundi pahayag sang mga indibidwal sunu sa ila inagihan. Samtang ang manunulat responsable sang ila mga artikulo, ang STREAM nagarekognisar kag naga-ako sang responsibilidad sa kon ano man nga *editorial bias* o kakulangan.

Distribusyon

Ang STREAM Journal may yara nga tatlo ka mga format:

- ang *electronic version* nga pagaprintahon kag gipapanagtag sang STREAM Communication Hubs
- ang version nga puwede makuha kag ma-download sa PDF format halin sa STREAM Website sa www.streaminitiative.org, kag
- ang printed nga version nga ginapanagtag gikan sa NACA Secretariat.

Kontribusyon

Ang STREAM Journal nagahingyo sang kontribusyon sang mga artikulo nga may interes sa mga nagagamit sang mga dunang manggad sa kadagatan kag sa mga tawo nga naga-obra upod sa ila. Ang *STREAM Journal* nagasuporta man sang mga upod sa trabaho nga naga-obra sa komunidad para magdukumento sang ila mga inagihan sa mga pahina nga ini.

Ang mga artikulo dapat masulat sa simple nga Ingles kag indi magasobra sa 1,000 ka tinaga ang kalawigon (mga duha ka pahina sang A4 sa single-spaced text).

Ang mga kontribusyon puwede mapadala kay William Savage, STREAM Journal Editor, sa savage@loxinfo.co.th. Sa dugang pa nga kasayuran, makig-angot kay Graham Haylor, STREAM Director, sa ghaylor@loxinfo.co.th.

Nahanungod sa STREAM

Ang Suporta sa Rehiyonal nga Pagdumala sang Dunang-Manggad sa Kadagatan ukon Support to Regional Aquatic Resources Management (STREAM) isa ka inisyatibo nga gindesyino sa sulod sang lima ka tuig nga Obra Programa sang Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA). Ang katuyuan sini amo ang pagsuportar sang mga ahensiya kag institusyon sa :

- Paggamit sang mga yara na kag mga palaabuton nga inpormasyon sa mas epektibo nga paagi,
- Paghangop sang tul-id sa mga palangabuhian sang mga imol
- Pagbulig sa mga imol nga maka angkon sang mas labi nga impluwensiya sa pagdihon sang mga layi kag pamaagi nga may epekto sa ila pangabuhi

Ang STREAM magahimo sini paagi sa pagsuporta sang mga pang-kauswagan nga polisa ukon layi kag mga pamaagi sang mga nagabulig nga institusyon, kag pagpasanyog sang ila abilidad sa:

- Pagpahatpahat sang mga isyu nahanungod sa pagdumala sang mga dunang manggad sa kadagatan nga naga apekto sang palangabuhian sang mga imol
- Pagmonitor kag pagbinagbinag sang mga nagakalain lain nga pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan
- Paghatag sang inpormasyon ,kag
- Pagpakig-angot sa mga sektor kag mga kapungsoran

Ang STREAM nga inisyatibo nasandig sa pagbinuligay, nga nagalakip sa pagbuyloganay sang mga nagpundar nga grupo (AusAID, DFID, FAO and VSO) nga nagasuportar sang NACA. Ini naggamit sang komprehesibo nga paagi, nga nagatuyo sa pagpaalinton kag pagpakig-angot sa mga katawhan nga may kahilabtan sa pagdumala sang aton manggad sa kadagatan kag pagbulig sa ila sa pagpasanyog sang desinyo sang inisyatibo, implementasyon kag pagdumala.

Ang pagbuyloganay nga obra ginapakig-angot sa kada pungsod paagi sa Nasyonal Coordinating Teams kaupod ang Nasyonal nga Koordineytor (isa ka senyor kag nasyonal nga empleyado sang gobyerno) kag sang Communications Hub Manager (isa ka full-time nga nasyonal nga opisyal nga suportado sang STREAM sa una nga duha ka tuig) kag naga-angot sa madamo nga mga pumuluyo nga may kahilabtan. Ang Communications Hub may yara nga sistema sang komunikasyon nga nagalakip sang *hardware, software*, paghanas, suporta sa teknolohiya sa inpormasyon kag pagpakig-angot kag suporta sa pagpauswag sang katawhan, kag ang pagpakig-angot paagi sa internet.

Ang nasyonal nga koordinasyon ginagiyahan sang Pungsodnon nga Documento sa Stratehiya ukon Country Strategy Paper (CSP) nga tuigan nga gina-repaso kag gindihon sang Koordineytor kag Hub Manager paagi sa pagpakighinun-anon sa mga pumuloyo kun sa diin sila nagapakig-angot sang masami. Ang CSP nagakilala sang mga importante nga isyu, nagapakita sang rehiyunal nga pakig-angot, nagaplano kag nagaprayuridad sang mga importante nga dapat himuon kag nagapangita sang pundo para sa mga stratehiya gikan sa STREAM ukon sa iban pa (nga may pagbulig gikan sa STREAM).

Ang Rehiyonal nga Opisina sang STREAM (nga nahamtang sa NACA Secretariat sa Bangkok) nagahatag direksiyon sa inisyatibo, nagabulig sa rehiyonal nga koordinasyon kag nagahatag pundo kag nagadumala sang mga nagakalain lain nga yunit sa palangabuhian, pagpasanyog sang polisa, komunikasyon kag mga espesyal nga isyu. Ang sentro sang kumonikasyon naga-angot sang mga inter-aksyon, mga natun-an sa leksiyon kag aktibidades sang paghugponganay.

Ang implementasyon sang STREAM isa ka sulitsulit nga pamaagi, nga ginsugoran sa Cambodia kag Vietnam kag igapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko sa diin ang mga oportunidad yara sa pagbulig sang kaimulon kag pagpasanyog sang maayo nga pang gobyerno, samtang ang eksperiyensiya naagyan, ang leksiyon nga natun-an, ang epekto napakita kag ang dugang nga pundo naangkon. Ang estratehiya sang komunikasyon sang STREAM may katuyuan sa pagdugang sang epekto sini paagi sa pagpaseguro nga ang mga ihibalo kag abilidad napahibalo sa mga pamaagi sang pagkambiyo sa bilog nga rehiyon, kag ang mga leksiyon nga natun-an ginapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko. Ang STREAM Journal kag ang kaupod sini nga Diskusyon nga Pagpakighinun-anon sa STREAM Website, mga parte sang sini nga estratehiya.

STREAM National Communications Hub Managers

Cambodia	Sem Viryak	<cfdo@camnet.com.kh>
India	Rubu Mukherjee	<rbumukherjee@rediffmail.com>
Indonesia	Aniza Suspita	<indostream@perikanan-budidaya.go.id>
Lao PDR	Phanthavong Vongsamphanh	<phanthavongkv@hotmail.com>
Myanmar	Khin Muang Soe	<aquadof@myanmar.com.mm>
Nepal	Nikanth Pokhrel	<agroinfo@wlink.com.np>
Pakistan	Muhammad Junaid Wattoo	<junaid_narc@yahoo.com>
Philippines	Elizabeth Gonzales	<streambar-phil@skynet.net>
Sri Lanka	Athula Senaratne	<athulasenaratne@yahoo.com>
Vietnam	Nguyen Song Ha	<streamsapa@vietel.com.vn>
Yunnan, China	Susan Li	<blueseven@mail.china.com>